

S. Bazhenova, S. Oliper

**Participation of the Polish youth of the right-governmental Ukraine
in a revolutionary Russia (90th years of XIX – beginning
of the XX century)**

The article deals with the formation, activity, and split of the Kiev Polish students corporation as a conspiratorial organization of Polish youth of the 90's of the nineteenth and early twentieth centuries, which was based mainly on socialist ideas; the struggle for influence by the Social-Democratic, Polish Socialist (PPS) and National-Democratic Parties, reinforced by the members of the "Corporation", the Union of Struggle for the Liberation of the Working Class, formed in 1897 in Kyiv, as well as the split in the "Corporation" and the withdrawal of the "Polonia" nationalist organization from it, including the role of both in the revolutionary events of 1905-1907 in Right-Bank Ukraine.

Key words: Right-Bank Ukraine, Polish youth, students, conspiracy movement, "Corporation", "Polonia", circles, socialist ideas, split, revolutionary movement.

Отримано: 1.07.2017

УДК 94:323.1(477)«19»

Н. Ю. Громакова

**ПОЛІТИЗАЦІЯ ПОЛЬСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО РУХУ
НАДДНІПРЯНЩИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

У статті проаналізовано передумови і чинники політизації польського громадського руху в Наддніпрянщині, визначено його регіональну специфіку і місце у загальнопольському національному та російському імперському дискурсах початку ХХ ст. Започатковані модернізацією процеси емансипації, економічного поступу і соціальних трансформацій спричинили нові форми активності поляків регіону.

Автор дійшов висновку, що в цей період польське суспільство переживало ґрунтовні трансформації, спричинені цілою низкою чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Внутрішніми чинниками громадської активізації поляків Російської імперії виступили націоналізація свідомості, засвоєння учасниками суспільних рухів новітніх політико-ідеологічних доктрин, поєднання традиційної шляхетської концепції громадянського служіння з модерними соціальними практиками. До зовнішніх чинників слід віднести загальноімперські суспільні перетворення, каталізатором яких виступила російська революція 1905-1907 рр. Поступки царизму стосовно «польського питання» мали не системний, а ситуативний, часто вимушений характер, тому не сприяли розв'язанню національних проблем у регіоні.

Політизація польських громадських ініціатив проявилася у пошуках легальних можливостей для здобуття власної державності, перенесенні «польського питання» у площину парламентських дебатів, створенні політичних організацій національного спрямування. Аналіз суспільної діяльності поляків цього періоду засвідчує взаємопов'язані особливості, що вплинули на перебіг процесу. З одного боку, у суспільній свідомості відбувається еволюція від стано-

вої до національної ідентичності, із залученням до національного будівництва представників усіх прошарків населення, що сприяє усвідомленню єдності усіх поляків в межах різних державних утворень. З іншого, – на «кресах» збережено традиційний консервативний регіоналізм, що проявилось у відстоюванні регіональних інтересів у стосунках із владою, під час виборчих перегонів тощо. Така ситуація була спричинена особливим статусом українських губерній Правобережжя в уявленні істеблішменту й російської громадськості про власний національно-імперський простір, що призвело до послідовної політики обмеження польських впливів у регіоні.

Ключові слова: польський громадський рух, русифікація, парламентська діяльність, імперські стратегії інтеграції, «польське питання», громадські ініціативи, політизація, «стратегії виживання», «креси».

На початку ХХ ст. польське суспільство переживало ґрунтовні трансформації, спричинені цілою низкою чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Внутрішніми чинниками стали прискорення соціально-економічної модернізації, посилення націоналізації суспільної свідомості, поширення нових суспільно-політичних доктрин і боротьба за збереження своєї національно-культурної самобутності. До зовнішніх чинників слід віднести, перш за все, урядову політику тих держав, у межах яких перебували польські землі у зазначений період – Росії, Австро-Угорщини і Німеччини, а також процеси соціально-економічної, політичної та культурної глобалізації, що поширилися Європою напередодні Першої світової війни.

Після поразки Січневого повстання 1863-1864 рр. царизм спрямував зусилля на остаточну інтеграцію Царства Польського до імперського простору, до якого раніше було долучено губернії Правобережної України. І якщо в Австро-Угорській імперії друга половина ХІХ ст. позначена певною лібералізацією політики стосовно національних меншин, що створювало умови для їх легальної національно-культурної і політичної діяльності, становище представників національних меншин у складі Російської імперії залежало від уявлення істеблішменту про перспективи їх асиміляції. Відповідно, національні рухи вважалися неприпустимими, а зусилля влади були спрямовані на придушення будь-яких проявів опозиції.

Разом з тим, започатковані модернізацією процеси емансипації, економічного поступу і соціальних трансформацій спричинили нові форми активності поляків Наддніпрянщини, що поєднували традиційне уявлення про громадське служіння з новітніми ідеями національного будівництва. Дослідження специфіки політизації громадської активності поляків Наддніпрянщини на початку ХХ ст. сприятиме комплексному аналізу суспільно-громадських рухів в умовах системних імперських трансформацій модерної доби.

Метою нашої статті є визначення чинників політизації громадських ініціатив поляків в Наддніпрянщині, з'ясування їх регіональної специфіки і місця у загальнопольському національному та російському імперському дискурсах початку ХХ ст.

Аналіз останніх наукових досліджень, автори яких застосовують різні теоретико-методологічні підходи і дослідницький інструментарій, засвідчує інтерес науковців до вивчення проблем громадсько-суспільної активності поляків в умовах модерного націєтворення.

Більшість дослідників, серед яких Н. Дейвіс, Л. Горизонтов, А. Міллер та інші, вважають, що державницькі стратегії Росії, Австрії і Пруссії стосовно розв'язання «польського питання» здебільшого мали реакційно-охоронний характер. Відсутність легальних умов для задоволення національних потреб поляків сприяла оформленню полоноцентричного національного руху, його подальшій радикалізації у контексті модерних суспільних трансформацій [1; 3; 5; 6; 7].

Д. Бовуа, М. Коженювський досліджують «стратегії виживання» польської спільноти в умовах зростаючої русифікації і деполонізації Правобережжя, внутрішні й зовнішні чинники еволюції польського соціуму, його регіональну специфіку в умовах націоналізації імперського простору [2; 4].

Проблеми розгортання громадсько-політичної активності польського населення Наддніпрянщини на початку ХХ ст. досліджувалися вітчизняними науковцями О. Калакурою, Ю. Поліщуком, О. Буравським, О. Николаєнко, Г. Штаном, Я. Бойчук та ін. [8; 9; 10; 11; 12; 13]. Ці дослідження характеризуються зосередженням уваги науковців на регіональній специфіці польського руху, з'ясуваням його ролі у розгортанні конкуренції з російським, українським та єврейським національними проектами, застосуванням міждисциплінарних підходів до вивчення цього складного суспільного феномену – польського модерного націєтворення, його впливу на перебіг вітчизняного історичного процесу.

Аналіз наукового доробку стосовно громадської активності поляків в регіоні на початку ХХ ст. дозволяє стверджувати, що попри різноманітність теоретико-методологічних підходів, застосованих науковцями, проблеми політизації польських ініціатив і зміни урядових стратегій щодо розв'язання «польського питання» в період російської революції 1905-1907 рр. та напередодні Першої світової війни, на наш погляд, потребують додаткового студіювання.

Становище польської спільноти Наддніпрянщини на початку ХХ ст. характеризувалося подальшими спробами уряду інтегрувати регіон до імперського простору. Влада намагалася обмежити права польської спільноти Правобережної України у соціально-економічній (полякам-католикам заборонялося купувати землю, обіймати державні посади, здобувати освіту в регіоні тощо), політичній (заборонялися створення земських установ і будь-яка громадська діяльність), національно-культурній сферах (ліквідація польських освітніх осередків, заборона використання польської мови, обмеження прав римо-католицької церкви, зокрема й у благодійницькій діяльності) [12, с.17; 15, арк.165-168; 16, арк.68-72].

Стратегічними цілями російської влади у «польському питанні» стали остаточна асиміляція, інтеграція, конформізм та стан-

дартизація. Урядові стратегії мали перетворити поляків у «справжніх християн, вірних підданих і добрих росіян», що передбачало застосування різноманітних тактик і методів досягнення визначеної мети [1, с.514].

Про результативність цих зусиль свідчать доповідні записки місцевої адміністрації Миколі II, в яких констатується, що упродовж ста років від приєднання регіону до імперії спроби влади «ропоячити Західні губернії шляхом піднесення в них православ'я та російських елементів» не дали бажаних результатів. Автор записки наголошує, що значна більшість місцевих поляків «віддаються політичним мріям», ревно охороняють польські звичаї та мову у приватному і діловому житті, прагнуть за всякої нагоди «нагадувати оточуючим про польську національність» [17, арк.5-7].

Модернізація імперського суспільного простору, розвиток підприємництва і фінансової галузі, пошук роботи і виїзд на навчання спричинили міграцію поляків до нових індустріальних і культурних центрів, зокрема до Одеси, Харкова, Катеринослава та інших українських міст, де сформувалися нові осередки польської культури і громадського життя. Аналіз активності польської спільноти Наддніпрянщини дозволяє виокремити різноманітні «стратегії виживання» в умовах тотального обмеження її національних прав. Ці практики поєднували традиційні аксіологічні настанови з ідеями модерного націєтворення, демократизацією громадської діяльності. В умовах бездержавного існування збереження «польськості» шляхом плекання власної мови, культури, релігії, формування особливого простору спілкування перетворювалися для поляків на важливий чинник національної самоідентифікації і засіб пасивного опору зростаючій русифікації і денационалізації. Це зумовило формулювання «національної ідентичності не в політично-державницьких категоріях, а у вимірах збереження культури, і перш за все – мови та релігії [11, с.31].

З іншого боку, характерною рисою громадських ініціатив польських дідичів Правобережжя пореформеної доби був «земельний» патріотизм, що визнавав за найвище благо і прояв патріотизму збереження маєтностей і традиційного способу життя, хоча здебільшого йшлося про захист майнових та корпоративних інтересів землевласників. «Земельний» патріотизм підсилював «кресовий» міф про історичну легітимність польських претензій на українські терени [2, с.883].

Формами практичної реалізації уявлень про польський вплив у регіоні стали ініціативи у галузі сільського господарства. Сільськогосподарське товариство, засноване 1874 року у Києві, фактично залишалося єдиним легальним осередком громадської активності поляків-землевласників. Діяльність товариства сприймалася як замітник давнього інституту шляхетських сеймиків, особливо в умовах відсутності крайових земських установ. Втім, ця активність не могла компенсувати полякам втрати суспільних позицій в регіоні [2, с.887].

Революційні події 1905-1907 рр. зумовили лібералізацію національної політики Санкт-Петербурга. Маніфест 17 жовтня 1905 р. започаткував новий етап суспільно-громадського життя польської спільноти в Російській імперії [18]. Він проголошував демократичні принципи управління, дарував громадянські права і свободи, створював передумови для розгортання громадської активності населення. Під тиском громадськості влада була змушена оголосити скликання парламентського органу – Державної Думи, що наділялася законодавчими правами, хоча за імператором зберігалося право вето і розпуску парламенту.

Доповненням положень Маніфесту 17 жовтня 1905 р. став Указ від 4 березня 1906 р. «Про тимчасові правила про товариства і союзи», що дозволяв діяльність громадських організацій [19]. Внаслідок цього в Наддніпрянщині розгортається широкий громадський рух. Були засновані польські громадські і національно-культурні товариства – «Освіта» («Oświata»), Ланка («Ogniwo»), мережу осередків і гуртків «Полонії», молодіжні організації спортивного спрямування, товариство літніх відпочинкових таборів тощо.

Не обмежуючись громадськими організаціями національно-культурницького та благодійницького спрямування поляки Наддніпрянщини заходилися створювати власні політичні партії. Так, «Dziennik Kijowski» 23 лютого (8 березня) 1906 р. інформував своїх читачів про заснування осередку «Stronnictwa narodowego na Rusi» («Національної партії на Русі») [20, s.2]. Головними завданнями новоутвореної організації визначалися об'єднання усіх поляків, незалежно від поглядів і переконань, на загальнонаціональних засадах. Із публікації можемо дійти висновку про неоднозначне ставлення учасників зібрання до утворення політичних партій і про дискусію стосовно нагальності заснування подібних організацій.

Загалом, слід зазначити, що польська спільнота Наддніпрянщини досить активно включилася у суспільні процеси, що поширилися на імперському просторі в цей час. На шпальтах газет розгорнулася дискусія стосовно змісту національної діяльності, її форм і методів, а також щодо узгодження загальнонаціональних інтересів із регіональними. Автор статті «Karność społeczna a wyboгу» («Суспільна дисципліна і вибори»), надрукованій у «Dzienniku Kijowskiemu» за 11(24) лютого 1906 р., закликав поляків до національного об'єднання, незалежно від майнового чи соціального статусу: «... для того, щоб частинки відчували себе належними одному цілому, одними радостями і печалями жили з нами, необхідно багато працювати, і ця робота повинна бути нашим уділом, – мета прекрасна, можливість для цього є, святий обов'язок її виконати» [21, s.1-2].

Революційні події 1905-1907 рр. сприяли активізації громадської активності поляків. В цей час у польському національному русі формуються три основні напрямки – проросійський, націоналістичний і соціалістичний, між якими існували суттєві ідеологічні і тактичні розбіжності. Основними провідниками боротьби

за національне самовизначення стали організації, що входили до складу Ліги Народової (зокрема, Національно-демократична партія), а також соціалісти із ППС (згодом головним чином ППС-Фракції) й соціал-демократи (СДКПіА) [12, с.21-22].

Новоутворені польські організації розгорнули агітаційну роботу з метою об'єднання всіх національних сил. Проте на заваді цим зусиллям стало чітке територіальне розмежування польського руху у Російській імперії, зумовлене як внутрішніми (регіональні особливості ідеології його учасників, слабкі канали комунікації, сильний традиціоналізм), так і зовнішніми (урядові стратегії деполонізації й інтеграції, вплив загальноросійських громадсько-політичних і суспільних рухів) чинниками. Регіоном найбільшої політичної активності поляків стало Царство Польське, окремі осередки створювалися у Західних й Південно-Західних губерніях імперії, Москві та Санкт-Петербурзі. Результатом цих зусиль стало формування власного представництва у I та II Державних Думах – Польського кола. Діяльність Кола перевела «польське питання» у площину парламентських дебатів і легальної політичної боротьби. Упродовж 1906-1907 рр. представники фракції неодноразово вносили законопроекти, зокрема й про надання Польщі автономного статусу в складі Росії. Втім ці зусилля зустрічали опір як серед істеблішменту, так і серед російської громадськості, мобілізованої владою на захист імперської цілісності. В умовах польсько-російського протистояння поляки мали значно менше політичних, економічних і комунікативних ресурсів, що звужувало можливості їх суспільно-громадської діяльності і заважало національній консолідації.

В 1906-1907 роках вони неодноразово заявляли про себе з парламентської трибуни й вносили законопроекти, що пропонували шляхи вирішення питання про статус Польщі у формі надання їй автономного устрою в складі Росії. Всі ці спроби закінчилися провалом. У першу чергу це було визначено інтересами Російської імперії з погляду її державного устрою, змінювати який з унітарного на федеративний або конфедеративний владою не передбачалося. Основною же причиною була відсутність реальної підтримки ідеї польського самовизначення на всіх рівнях влади й управління, а також у російському суспільстві.

Після 1907 р. урядові стратегії розв'язання «польського питання» відновлюють механізми врегулювання даного комплексу проблем, апробовані напередодні першої російської революції. Із загостренням геополітичної ситуації, наростанням загрози війни з Австро-Угорщиною Санкт-Петербург посилює політичну й етно-соціальну русифікацію Наддніпрянщини, стратегічне значення якої як потенційної прифронтової території зростає. У звіті Київського, Подільського і Волинського Генерал-Губернатора за 1911 р. наголошується на неприпустимості допущення до служби у польських маєтках Південно-Західних губерній австрійських підданих, оскільки вони можуть бути агентами Австрійського Генерального Штабу. Урядовець доповідає, що за всіма австрійсь-

кими підданими встановлено суворий нагляд, а місцеві польські поміщики, на його думку, «хоча й не висловлюють відверто своєї ворожості до Росії, втім готові надавати послуги Австрії в очікуванні, що у разі військового її успіху, польське питання буде розв'язане у бажаному для поляків сенсі» [22, арк.13 зв.].

Надійним союзником влади у реалізації програми русифікації регіону виступили проурядові російські партії і організації, що перейшли на позиції відвертого націоналізму: «Конституційний націоналізм» відстоював велику Росію, в якій «переважна більшість національностей повинна націоналізуватися». У цих умовах Санкт-Петербург все частіше послуговувався російським націоналізмом як стабілізатором влади. «На цьому міцному ґрунті урядові інституції покликані непохитно захищати... освячену єдність і неподільність імперії, переважання в ній російської національності і православної віри», – заявив у 1912 р. перед Думою прем'єр-міністр В. Коковцев. Ця націоналістична тенденція мала вплив на етнопольську політику Російської імперії, що знівелювала демократичні поступки, на які царат змушений був піти під час першої революції» [9, с.87].

Отже, підсумовуючи результати дослідження, слід наголосити, що проблеми політизації польського громадського руху в Наддніпрянщині стали предметом студіювання як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Для зарубіжної історіографії характерне зосередження здебільшого на вивченні загальнопольських рухів, визначенні чинників трансформації суспільно-громадської активності в умовах модерного націєтворення і розбудови імперських структур. Вітчизняні науковці сфокусувалися на регіональній специфіці польської громадської діяльності, з'ясуванні її ролі у розгортанні російського, українського, єврейського та інших проєктів в українських теренах.

Дослідження польського громадського руху Наддніпрянщини початку ХХ ст. дозволяє стверджувати, що відбулася його політизація, чинниками якої виступили розвиток соціальної активності поляків в умовах націоналізації свідомості, засвоєння ними новітніх політико-ідеологічних доктрин, поєднання традиційної шляхетської концепції громадянського служіння з модерними соціальними практиками. З іншого боку, активізація громадської діяльності поляків була пов'язана із загальноімперськими суспільними перетвореннями, катализатором яких виступила російська революція 1905-1907 рр. Водночас слід зауважити, що поступки царизму стосовно «польського питання» мали не системний, а ситуативний, часто вимушений характер, тому не сприяли розв'язанню національних проблем у регіоні.

Політизація польських громадських ініціатив проявилася у пошуках легальних можливостей для здобуття власної державності, перенесенні «польського питання» у площину парламентських дебатів, створенні політичних організацій національного спрямування. Аналіз суспільної діяльності поляків цього періоду засвідчує взаємопов'язані, на наш погляд, особливості, що вплинули на пе-

ребіг процесу. З одного боку, у суспільній свідомості відбувається еволюція від станової до національної ідентичності, із залученням до національного будівництва представників усіх прошарків населення, що сприяє усвідомленню єдності усіх поляків, що опинилися в межах різних державних утворень. З іншого, – на «кресах» збережено традиційний консервативний регіоналізм, що проявилось у відстоюванні регіональних інтересів у стосунках із владою, під час виборчих перегонів тощо. Така ситуація була спричинена, на наш погляд, особливим статусом українських губерній Правобережжя в уявленні істеблішменту й російської громадськості про власний національно-імперський простір, що призвело до послідовної політики обмеження польських впливів у регіоні.

Посилення реакції після поразки революції 1905-1907 рр. знівелоувало національно-політичні й етнокультурні здобутки поляків. Царизм відновив перевірені практики обмеження прав національних меншин на користь русифікації й згортання їх громадської діяльності. За цих обставин плекання етноконфесійної самотності виступало запорукою збереження польської національної ідентичності в Наддніпрянщині, навіть в умовах посилення антипольської політики напередодні Першої світової війни.

Список використаних джерел і літератури:

1. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. П. Тарашук. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1080 с.
2. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914) / авторизованный перевод с французского Марии Крисань. Москва: Новое литературное обозрение, 2011. 1008 с.
3. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / пер. з пол. М. Кірсенка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.
4. Коженювський М. За Золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 роках / пер. з польськ. А. Павлишина. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2015. 664 с.
5. Миллер А. Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии исторического исследования. Москва: Новое литературное обозрение, 2008. 248 с.
6. Горизонтов А.Е. Парадоксы имперской политики: Поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.): монография. Москва: Индрик, 1999. 272 с.
7. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2002. 752 с.
8. Калакура О.Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті: монографія. Київ: Знання України, 2007. 508 с.
9. Полішук Ю.М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок ХХ ст.): монографія. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 432 с.
10. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. 168 с.
11. Ніколаєнко О.О. Польські жінки Наддніпрянської України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: громадське і приватне життя: монографія. Харків: Вид-во НТМТ, 2015. 360 с.

12. Штан Г.В. Польський національний рух в Російській імперії (1905-1914 рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02 / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2009. 28 с.
13. Бойчук Я.А. Громадські об'єднання етноменшин на українських землях у складі Російської імперії (1861–1914 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 – історія України. К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2015. 273 с.
14. Гаухман М.В. Російська національна політика на Правобережній Україні (1905-1914 рр.): чотири національні проекти в одному політичному просторі // *Дриновський збірник: збірник наукових праць*. 2011. Т. IV. С. 141-150.
15. Центральний державний історичний архів у м. Києві (далі – ЦДІАУК). Ф. 289. Оп. 1. Спр. 20 «Циркуляр окремому корпусу жандармів щодо порядку заміщення посад у західних губерніях особами польського походження з додаванням «Списка должностей, не подлежащих замещению лицами польского происхождения» (1905 р.).
16. ЦДІАУК. Ф. 285. Оп.1. Спр. 228 «Циркуляр управління залізниць щодо заборони прийняття на залізничні роботи осіб польського походження» (1906 р.).
17. ЦДІАУК. Ф. 442. Оп. 846. Спр. 463 «Копии докладов Николаю II о волнениях среди крестьян, о помещичьем и крестьянском землепользовании на Правобережной Украине, о сервитутах, о состоянии железных дорог и др.» (1896 р.).
18. «Высочайший манифест об усовершенствовании государственного порядка. 17(30).10.1905 г. URL: <http://doc.histrf.ru/20/vysochayshiy-manifest-ob-usovershenstvovanii-gosudarstvennogo-poryadka/>
19. Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1881-1913 гг.). Т. XXVI (1906 г.), № 27479. URL: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php
20. Inauguracyjny wiec «Stronnictwa narodowego na Rusi» // *«Dziennik Kijowski»*. № 19. 23.02(08.03).1906 г.
21. Karność społeczna a wybory // *«Dziennik Kijowski»*. № 9. 11(24).02.1906 г.
22. ЦДІАУК. Ф. 442. Оп. 642. Спр. 497 «Дело со всеподданнейшей запиской Киевского, Подольского и Вольнского Генерал-Губернатора 1912 г. и копией всеподданнейшего отчета и.д. Вольнского губернатора 1911 г.» (1912-1914 рр.).

Н. Ю. Громакова

Политизация польского общественного движения в Надднепрянщине в начале XX ст.

В статье проанализированы предпосылки и факторы политизации польского общественного движения в Надднепрянщине, определены его региональная специфика и значение в общепольском национальном и русском имперском дискурсах начала XX в. Начатые модернизацией процессы эмансипации, экономического развития и социальных трансформаций вызвали новые формы активности поляков региона.

Автор пришел к выводу, что в этот период польское общество переживало глубокие трансформации, вызванные целым рядом факторов как внутреннего, так и внешнего характера. Внутренними факторами активизации общественной деятельности поляков Российской империи выступили национализация сознания, усвоение участниками общественных движений новейших политико-идеологических доктрин, сочетание традиционной шляхетской концепции гражданского служения с современными со-

циальными практиками. К внешним факторам следует отнести общеимперские социально-политические преобразования, катализатором которых выступила русская революция 1905-1907 гг. Уступки царизма в решении «польского вопроса» имели не системный, а ситуативный, часто вынужденный характер, поэтому не способствовали решению национальных проблем в регионе.

Политизация польских общественных инициатив проявилась в поисках легальных возможностей возрождения собственной государственности, переведении «польского вопроса» в сферу парламентских дебатов, создании политических организаций национального направления. Анализ общественной активности поляков этого периода свидетельствует о взаимосвязанных процессах, повлиявших на ее развитие. С одной стороны, в общественном сознании происходит эволюция от сословной к национальной идентичности, с привлечением к национальному строительству представителей всех слоев населения, что способствовало осознанию единства всех поляков в рамках различных государственных образований. С другой, – на «кресах» сохранился традиционный консервативный регионализм, что проявилось в отстаивании региональных интересов в отношениях с властью, во время избирательной кампании и т.д. Такая ситуация была вызвана особым статусом украинских губерний Правобережья в представлении истеблишмента и российской общественности о собственном национально-имперском пространстве, что привело к последовательной политике ограничения польского влияния в регионе.

Ключевые слова: польское общественное движение, русификация, парламентская деятельность, имперские стратегии интеграции, «польский вопрос», общественные инициативы, политика, «стратегии выживания», «кресы».

N. Gromakova

Politicization of the Polish social movement in Dniπρο region in the early 20th century

The article analyzes the background and factors of politicization of the Polish social movement in the Dnieper region, it's defined by regional features and its place in the Polish nationwide discourse and in the Russian imperial discourse of the early twentieth century. The processes of emancipation, economic development and social transformation, caused by modernization, led to new forms of activity of the Poles of region.

The author concluded that during this period the Polish society experienced profound transformation caused by different factors both internal and external. Internal factors of enhance public activity of Poles of Empire were the nationalization of consciousness, the assimilation by the members of social movements the latest political and ideological doctrines, the combination of traditional noble concept of public service with modern social practices. The external factors included the conversion of general social changes, which acted as a catalyst Russian revolution of 1905-1907. Tsarist concessions concerning the «Polish question» were not systematic and ad hoc, often forced, therefore not contributing to the solution of national problems in the region.

The politicization of the Polish community's initiatives was manifested in seeking legal opportunities for obtaining their own state, moving of the «Polish question» in the plane of the parliamentary debate, creating of political organizations of national direction. Analysis of social activity

of Poles in that period proves interrelated features that influenced the course of the process. On the one hand, the evolution from the status identity up to the national identity had taken place in the public mind. The involvement at the national constructing of representatives of all segments of the population had promoted awareness of the unity of all Poles within different state entities. On the other, – the traditional conservative regionalism of the «kresy» was preserved, it was manifested in defending regional interests in relations with the authorities during the electoral process and so on. This situation was caused by the special status of the right bank Ukrainian provinces in the thinking of the Russian establishment and the Russian public about their own national-imperial space, it had led to a consistent policy of restrictions of Polish influence in the region.

Key words: *the Polish social movement, the Russification, parliamentary activities, the imperial strategy of integration, the «Polish question», civic initiatives, the politicization, «survival strategy», «kresy».*

Отримано: 22.09.2017

УДК 94:338.3(447.4)«18»:930.2

А. Б. Задорожнюк

«РЕМІСНИЧЕ ПОЛОЖЕННЯ 1785 р.» ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВИЩЕ ЦЕХОВОГО ВИРОБНИЦТВА У ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ХІХ ст.

Цехові організації ремісників впродовж кількох століть залишалися основними виробниками промислової продукції, задовольняючи попит населення. Наприкінці ХVІІІ ст. відзначається певний занепад цехового устрою, що зумовлюється багатьма причинами. Однією з них було запровадження законодавчою владою різноманітних «антицехових» правових актів. У статті подається аналіз змісту «Ремісничого положення 1785 р.», з'ясовується його вплив на становище цехових виробників Правобережної України. Організаційні нововведення, збільшення підконтрольності цехів від органів місцевого врядування, кількісне зростання оподаткування ремісників, – усе це негативно позначилося на цілісності цехового устрою, поглибило кризу цехової системи, зумовило повну ліквідацію цехового устрою на початку ХХ ст.

Ключові слова: *Правобережна Україна, Ремісниче положення 1785 р., ремісничі цехи, цехові привілеї, цехові статuti, магістрати, ратуші.*

Після ліквідації в середині 30-х рр. ХІХ ст. магдебурзьких положень ремісничо-виробничу діяльність у Правобережній Україні стали регулювати законодавчі та юридичні норми Російської імперії. Першочергову роль щодо цехів відіграло «Ремісниче положення 1785 р.», що складалося із 117 статей, було складовою частиною так званого «Городового Положення», й надавало містам та їх мешканцям необхідні «вигоди і привілеї» [11].

На жаль, досліджувана проблема в джерелознавчому аспекті спеціально в історіографії не вивчалась, хоча окремі її напрями